

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-4-14>

УДК 378+001.3:17.031

Олена ГОМОНЮК

доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3849-788X>

e-mail: elena_gomonyuk29@ukr.net

Андрій ПРОЦЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-9092-7015>

e-mail: andrey-prozenko@ukr.net

Анна КІЩЕНКО

здобувачка вищої освіти,

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0003-6128-0923>

e-mail: Kishchenkoanna12340@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів, що визначається як система знань, умінь і навичок, що забезпечує здатність особистості усвідомлювати й регулювати власні емоційні стани, адекватно сприймати емоції інших, ефективно взаємодіяти у міжособистісних відносинах та приймати морально-етично обґрунтовані рішення в різних професійних і соціальних ситуаціях.

Розкрито наукові підходи до визначення змісту поняття «емоційно-етична компетентність майбутніх педагогів», а також охарактеризовано складові цього поняття – «емоційну компетентність» і «етичну компетентність».

Визначено та класифіковано фактори, що впливають на розвиток емоційно-етичної компетентності: особистісні; соціально-педагогічні; соціокультурні; психолого-педагогічні умови навчання.

Уточнено психологічні особливості розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів та розкрито зміст і структурні компоненти цієї компетентності. Підкреслено, що на її розвиток впливають як індивідуальні особливості здобувачів освіти, так і педагогічна практика, колективні взаємини, цінності та соціокультурне середовище.

Ключові слова: особливості; розвиток; емоційно-етична компетентність; майбутні педагоги; чинники; фактори.

Olena HOMONIUK, Anna KISHCHENKO,

Khmelnitsky National University

Andrii PROTSENKO,

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL-ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

The article analyzes current trends in the development of emotional and ethical competence of future teachers, which is defined as a holistic system of knowledge, skills and abilities that ensures the ability of an individual to be aware of and regulate their own emotional states, adequately perceive the emotions of others, effectively interact in interpersonal relationships, and make morally and ethically sound decisions in various professional and social situations.

The scientific approaches to defining the content of the concept of "emotional-ethical competence of future teachers" are revealed, and the components of this concept – "emotional competence" and "ethical competence" are also characterized.

It is specified that emotional competence is manifested in the ability to build harmonious interpersonal relationships, effectively respond to emotional influences and maintain emotional balance. It is determined that its components are emotional awareness, i.e. recognition of one's own emotions and their causes, emotional regulation as control over impulsive reactions, the ability to calm oneself in stressful situations, recognition of the emotions of others - empathy and sensitivity to non-verbal signals, emotional expression as an adequate transmission of one's emotions in communication.

It is emphasized that a teacher's ethical competence is an integral quality of his personality, which provides not only knowledge of ethical norms and a professional code, but also the ability to apply them in specific pedagogical situations, especially in conditions of moral choice, conflicts, or emotionally charged interactions.

It is emphasized that the development of emotional and ethical competence allows a teacher not only to understand ethical norms, but also to implement them through empathy, kindness, and tolerance.

It is specified that the emotional and ethical competence of a future teacher includes: emotional skills as awareness and regulation of one's own emotions, recognition of the emotions of others, ethical awareness, which means the ability to evaluate one's own and others' actions from the standpoint of morality, social justice and pedagogical responsibility, moral and ethical action - behavior that takes into account the rights, feelings and interests of others, especially in the pedagogical environment.

Keywords: features; development; emotional and ethical competence; future teachers; factors.

Стаття надійшла до редакції / Received 04.10.2025

Прийнята до друку / Accepted 30.11.2025

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасна система освіти переживає період глибоких змін, пов'язаних з гуманізацією освітнього процесу, орієнтацією на особистісно-зорієнтоване навчання та формуванням ціннісних

орієнтації здобувачів освіти. У цьому контексті особливої ваги набуває розвиток емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів, адже саме вчитель є носієм моральних норм, прикладом емоційної зрівноваженості, толерантності й емпатії для своїх учнів.

Розвиток емоційно-етичної компетентності забезпечує здатність майбутнього педагога до усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей, конструктивного спілкування, попередження конфліктів і створення позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі. У час нових соціальних викликів, інформаційних переважань і зростання рівня стресу серед педагогів розвиток цієї компетентності стає ключовою умовою професійної ефективності й емоційного благополуччя майбутніх педагогів.

Крім того, актуальність теми зумовлюється сучасними вимогами Державного стандарту вищої освіти України, в якому наголошується на необхідності формування у майбутніх учителів професійних та соціально-емоційних умінь [9].

Підготовка педагогів, здатних до етичної поведінки, емпатії та відповідального ставлення до міжособистісної взаємодії, є запорукою успішного розвитку Нової української школи і виховання гармонійно розвиненої особистості учня.

Аналіз досліджень та публікацій

Науковці, що досліджують емоційно-етичну компетентність педагогів (О. Кучай, Т. Кучай, М. Ледок, В. Пухно, Л. Хоружа, Т. Щербак) зазначають, що сьогодні недостатньо уваги приділяється розвитку емоційних і моральних якостей майбутніх педагогів. Згідно з дослідженнями, для забезпечення високої якості освіти важливо формувати емоційну та етичну готовність майбутніх педагогів до професійної діяльності, що включає не тільки знання методик викладання, а й здатність до саморегуляції й емоційної підтримки учнів.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у розкритті психологічних особливостей розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу

У контексті реалізації концепції особистісно-орієнтованої освіти та моделі Нова українська школа (НУШ) зростає роль не лише фахової підготовки майбутніх педагогів, але й їхньої здатності до розуміння власних емоцій, керування ними, емпатійної взаємодії з учнями і колегами, а також формування етичної культури. Зокрема,

наголошується, що емоційно-етична компетентність передбачає: «усвідомлення особистих відчуттів і потреб та керування власними емоційними станами, конструктивна й безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу» [4].

Педагогічна діяльність відбувається в умовах значно зростаючих емоційних та етичних навантажень: це і конфлікти в освітньому середовищі, і підвищені вимоги до міжособистісної взаємодії, і необхідність створення психологічно безпечного середовища в класі. Як зазначається, у наукових здобутках Т. Водозалької «несформованість емоційно-етичної компетентності педагога призводить до ... стресів, конфліктів, низької мотивації учнів до навчання, емоційної нестабільності учасників освітнього процесу» [1].

Також у наукових джерелах акцентується, що етична компетентність є базовою складовою професіоналізму педагога. Зокрема, у статті «Етична компетентність – базова складова професійності педагога» підкреслюється, що формування цієї компетентності вимагає системного підходу в підготовці майбутнього вчителя [6].

Одночасно, розвиток емоційної компетентності педагогів (здатності усвідомлювати, регулювати емоції) активно досліджується як ключовий чинник професійної стійкості, психологічного благополуччя і ефективної педагогічної діяльності [9].

Отже, вивчення процесу розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів має важливе значення як для теорії педагогічної підготовки, так і для практики освітнього процесу. Воно сприяє формуванню педагога як особистості, здатного створювати сприятливе освітнє середовище, ефективно взаємодіяти з учнями, підтримувати етичні норми і професіоналізм в умовах сучасних освітніх викликів.

В умовах воєнного стану роль емоційної компетентності педагога значно зростає, підкреслюють І. Войціх та О. Польовик, адже «вона допомагає ефективно взаємодіяти з учнями, підтримувати психологічне здоров'я та реагувати на колективні стрес-виклики» [3]. Це свідчить про те, що існує необхідність розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів.

У статті «Reinforcing Education through social-emotional learning: key research trends in Ukraine and worldwide» автори аналізують тренди соціально-емоційного навчання (SEL) в Україні і в світі, і підкреслюють, що педагогам потрібні навички, які дозволяють працювати з емоціями й етикою у навчальному процесі, особливо в

умовах складного соціального контексту [12]. Тому розвиток емоційно-етичної компетентності – не «додатковий», а ключовий аспект підготовки майбутніх педагогів.

Емоційно-етична компетентність утворюється з двох складових, а саме – емоційної та етичної компетентності. Розглянемо їх сутність.

Поняття емоційної компетентності розглядається у наукових працях К. Саарні, Л. Люсіної, Н. Холла та інших дослідників [8; 15; 16]. Вона визначається як сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують здатність особистості адекватно сприймати, виражати, регулювати й використовувати емоції у процесі спілкування, професійної діяльності та самореалізації.

Емоційна компетентність проявляється у вмінні будувати гармонійні міжособистісні відносини, ефективно реагувати на емоційні впливи та підтримувати емоційну рівновагу.

До складових емоційної компетентності, як переконують результати досліджень науковців, належать:

1. Емоційне усвідомлення, тобто розпізнавання власних емоцій і їх причин.
2. Емоційна регуляція як контроль над імпульсивними реакціями, здатність заспокоювати себе у стресових ситуаціях.
3. Розпізнавання емоцій інших – емпатія та чутливість до невербальних сигналів.
4. Емоційне вираження як адекватне передавання своїх емоцій у спілкуванні [8;15; 16]. Тому для емоційної компетентності характерні управління власними емоціями та їх взаємодії з емоціями оточуючих.

Між емоційним інтелектом і емоційною компетентністю існує тісний взаємозв'язок. Емоційний інтелект можна розглядати як внутрішній потенціал, що визначає можливість людини розуміти та регулювати емоції, тоді як емоційна компетентність є практичним проявом цього потенціалу у реальних соціальних ситуаціях.

Розвинений емоційний інтелект сприяє формуванню емоційної компетентності, що, у свою чергу, забезпечує ефективну комунікацію, конструктивне вирішення конфліктів і високий рівень соціальної адаптації особистості.

Розвиток емоційного інтелекту є фундаментом для формування емоційно-етичної компетентності, комунікативної культури й емпатії педагога, а саме:

1. Емоційний інтелект розвиває ключові навички для взаємодії з учнями та колегами.

2. Емоційна компетентність є здатністю керувати власними та чужими емоціями на базі емоційного інтелекту.

3. Емоційно-етична компетентність є вершиною піраміди, в якій емоційна зрілість поєднується з етикою та мораллю у педагогічній діяльності

Емоційно-етична компетентність – це більш комплексна якість, що поєднує емоційну компетентність з моральною й етичною свідомістю.

До складу емоційно-етичної компетентності майбутнього педагога належать: емоційні навички як усвідомлення та регуляція власних емоцій, розпізнавання емоцій інших, етичне усвідомлення, що означає здатність оцінювати свої та чужі вчинки з позицій моралі, соціальної справедливості і педагогічної відповідальності, морально-етична дія поведінка, що враховує права, почуття й інтереси інших, особливо у педагогічному середовищі.

Отже, в професійній діяльності педагога поєднання емоційної чутливості та моральної відповідальності означає не лише відчувати, а й діяти етично.

Погоджуємося з Ж. Стельмащук, що «...емоційно-етичну компетентність особистості варто досліджувати в площині інтеграції комплексу знань, умінь, навичок в емоційній сфері, що забезпечує ефективну самореалізацію в соціумі, здатність до самоідентифікації й вияву власних емоцій і розпізнавання емоцій інших, до саморегуляції емоцій і регуляції емоцій інших, до застосування емоцій на засадах емпатії, морально-етичних норм і правил» [13].

Емоційно-етична компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутнього педагога. Вона визначає здатність учителя усвідомлювати, розуміти й регулювати власні емоційні стани, адекватно сприймати емоції інших людей, а також діяти відповідно до морально-етичних норм педагогічної діяльності.

Поняття «емоційно-етична компетентність» є інтегративною характеристикою особистості педагога, яка поєднує емоційний інтелект (здатність усвідомлювати, розуміти та регулювати емоції) та етичну культуру (систему моральних норм, цінностей, переконань, що визначають поведінку людини у взаємодії з іншими).

Етична компетентність педагога – це інтегральна якість його особистості, що виявляється у здатності діяти відповідно до морально-етичних норм, педагогічного такту, принципів гуманізму, справедливості, відповідальності та поваги до гідності учня. Вона передбачає не лише знання етичних норм і професійного кодексу, а й уміння застосовувати їх у конкретних педагогічних ситуаціях, особливо

в умовах морального вибору, конфліктів або емоційно насичених взаємодій.

Дослідник Л. Хоружа розглядає етичну компетентність як складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно з професійно-педагогічними нормами» [14].

Науковці справедливо вважають, що етична компетентність містить такі компоненти:

- морально-ціннісні орієнтації;
- педагогічну рефлексію (здатність оцінювати власну поведінку);
- культуру професійного спілкування;
- уміння етично вирішувати конфліктні ситуації;
- педагогічний такт та емпатійність [2; 4].

Отже, етична компетентність — це моральна основа професіоналізму педагога, що визначає його поведінку у стосунках з учнями, колегами та батьками.

Етична компетентність педагога є морально-ціннісним компонентом його професійної культури, а емоційно-етична — емоційно-ціннісним механізмом її реалізації.

Отже, етична компетентність педагога є важливою складовою його професійної майстерності, що відображає моральну зрілість, педагогічний такт і здатність діяти відповідно до гуманістичних цінностей освіти. Вона забезпечує дотримання норм професійної етики, формує довіру та взаємоповагу у взаємодії з учнями й колегами.

Емоційно-етична компетентність інтегрує етичні знання з емоційною чутливістю, сприяючи гармонійному поєднанню морального судження й емоційного самоконтролю. Саме її розвиток дає змогу педагогу не лише розуміти етичні норми, а й реалізовувати їх через емпатійність, доброзичливість і толерантність. Тому етична та емоційно-етична компетентності взаємодоповнюють одна одну, формуючи основу професійної культури сучасного вчителя.

Проведене дослідження дало змогу з'ясувати, що розвиток емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів є складним і багатофакторним процесом, у якому поєднуються особистісні, соціально-педагогічні, соціокультурні та психолого-педагогічні чинники. Саме їхня взаємодія забезпечує гармонійне формування

емоційної, моральної та поведінкової сфер особистості здобувача вищої освіти.

Нами встановлено, що до ключових особистісних чинників належать рівень розвитку емоційного інтелекту, морально-етичні орієнтації, здатність до емпатії й рефлексії, а також індивідуально-психологічні особливості, зокрема темперамент і характер. Значний вплив на процес формування цієї компетентності мають і зовнішні чинники – освітнє середовище, професійна взаємодія, зміст і організація освітнього процесу, соціокультурний контекст та психолого-педагогічні умови навчання.

Ефективність розвитку емоційно-етичної компетентності зростає за умови створення сприятливого освітнього середовища, в якому використовуються інтерактивні методи навчання, підтримується позитивний психологічний клімат у студентській групі та реалізується індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, розвиток емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів є важливою умовою становлення їхньої професійної зрілості, гуманістичної спрямованості та готовності до ефективної взаємодії в освітньому середовищі.

Перспективою подальших досліджень є розроблення й експериментальна перевірка психолого-педагогічних технологій, спрямованих на цілеспрямований розвиток емоційно-етичної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів.

Література

1. Водлазська Т. В. Емоційно-етична компетентність педагога та її вплив на формування безпечного освітнього середовища. *Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ* : Матеріали Міжрегіональної науково-практичної інтернет-конференції. Полтава, 19 квітня 2023 року : за заг. ред. С.В. Корольок, О.В. Касьянної. Полтава : ПАНО, 2023. С. 36-38.
2. Вознюк О. В. Професійна етика педагога: теоретичні та практичні аспекти. К. : Педагогічна думка, 2018. 256 с.
3. Войціх І. В. Психолого-педагогічна та емоційна підтримка студентів в умовах військового стану. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : Педагогічні науки. 2022. № 6 (354). С. 117-123.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як система професійно-етичних цінностей. К. : Вища школа, 2001. 312 с.

5. Концепція нова українська школа [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Kuchai, T., Kuchai, O., Rokosovyyk, N., & Zorochkina, T. (2022). Етична компетентність – базова складова професійності педагога. *Витоки педагогічної майстерності*, (29), 142-145.
7. Ледок М. В. Стан дослідження проблеми формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики в теорії та практиці педагогічної науки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. № 82. С. 124-129.
8. Люсіна Л. М. Емоційний інтелект як детермінанта соціальної поведінки особистості. *Психологічний журнал*. 2009. №2. С. 45-58.
9. Матійків І. В. Розвиток емоційної компетентності майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» : психологічний аспект. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні* : матеріали VIII наук.-техніч. конф. (Львів, 26-31 берез. 2012 р.). 2012. С. 240-243.
10. Професійний стандарт Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 08 2024 р. № 125 «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf
11. Пухно С., Щербак Т. Емоційна стійкість як складова емоційно-етичної компетентності майбутніх вчителів *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. 2022. Випуск 2(20) 13 С. 136-142. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a9fa448-f779-4aea-b7ce-50522e2d5158>
12. Rasskazova, O., Elkin, O., Hryenko, V., & Marushchenko, O. (2024). Reinforcing Education through social-emotional learning: key research trends in Ukraine and worldwide. *Science Rise: Pedagogical Education*, (1 (58), 79-86. URL: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.299183>
13. Стельмашук Ж. Емоційно-етична компетентність вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема. *Інноватика у вихованні*. Випуск 19. Том 2. 2024. С. 163-170. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/634/552>
14. Хоружа Л. Етичний розвиток сучасного педагога. *Естетика і етика педагогічної дії*. Збірник наукових праць, 2011. Вип. 2. С. 14-21.
15. Saarni C. The Development of Emotional Competence. New York: Guilford Press, 1999. 381 p.
16. Hall N. L. Emotional Competence Inventory: Technical Manual. Boston: Hay/McBer Group, 2005. 65 p.

References

1. Vodolazska T. V. Emotsiino-etychna kompetentnist pedahoha ta yii vplyv na formuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha. Osvitnii menedzhment: uspishni praktyky y vyklyky v konteksti rozbudovy NUSh : Materialy Mizhrehionalnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Poltava, 19 kvitnia 2023 roku : za zah. red. S.V. Koroliuk, O.V. Kasianovoi. Poltava : PANO, 2023. S. 36-38.
2. Vozniuk O. V. Profesiina etyka pedahoha: teoretychni ta praktychni aspekty. K. : Pedahohichna dumka, 2018. 256 s.
3. Voitsikh I. V. Psykholoho-pedahohichna ta emotsiina pidtrymka studentiv v umovakh viiskovoho stanu. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Pedahohichni nauky. 2022. № 6 (354). S. 117-123.
4. Ziazun I. A. Pedahohichna maisternist yak systema profesiino-etychnykh tsinnosti. K. : Vyshcha shkola, 2001. 312 s.
5. Kontseptsii nova ukrainska shkola [Elektronnyi resurs]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Kuchai, T., Kuchai, O., Rokosovik, N., & Zorochkina, T. (2022). Etychna kompetentnist – bazova skladova profesiinosti pedahoha. Vytoky pedahohichnoi maisternosti, (29), 142-145.
7. Liedok M. V. Stan doslidzhennia problemy formuvannia emotsiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky v teorii ta praktytsi pedahohichnoi nauky. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. 2024. № 82. S. 124-129.
8. Liusina L. M. Emotsiinyi intelekt yak determinanta sotsialnoi povedinky osobystosti. Psykholohichni zhurnal. 2009. №2. S. 45-58.
9. Matiukiv I. V. Rozvytok emotsiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv profesii typu «liudyna-liudyna» : psykholohichni aspekt. Problemy ta perspektivy rozvytku ekonomiky i pidpriemnytstva ta kompiuternykh tekhnolohii v Ukraini : materialy VIII nauk.-tekhnich. konf. (Lviv, 26-31 berez. 2012 r.). 2012. S. 240-243.
10. Profesiinyi standart Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29 08 2024 p. № 125 «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity».
11. Pukhno S., Shcherbak T. Emotsiina stiikist yak skladova emotsiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity. 2022. Vypusk 2(20) 13 S. 136-142.
12. Rasskazova, O., Elkin, O., Hryno, V., & Marushchenko, O. (2024). Reinforcing Education through social-emotional learning: key research trends in Ukraine and worldwide. Science Rise: Pedagogical Education, (1 (58), 79-86.
13. Stelmashuk Zh. Emotsiino-etychna kompetentnist vchytelia pochatkovoi shkoly yak psykholoho-pedahohichna problema. Innovatyka u vykhovanni. Vypusk 19. Tom 2. 2024. S. 163-170.
14. Khoruzha L. Etychnyi rozvytok suchasnoho pedahoha. Estetyka i etyka pedahohichnoi dii. Zbirnyk naukovykh prats, 2011. Vyp. 2. S. 14-21.
15. Saarni C. The Development of Emotional Competence. New York: Guilford Press, 1999. 381 p.
16. Hall N. L. Emotional Competence Inventory: Technical Manual. Boston: Hay/McBer Group, 2005. 65 p.